

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

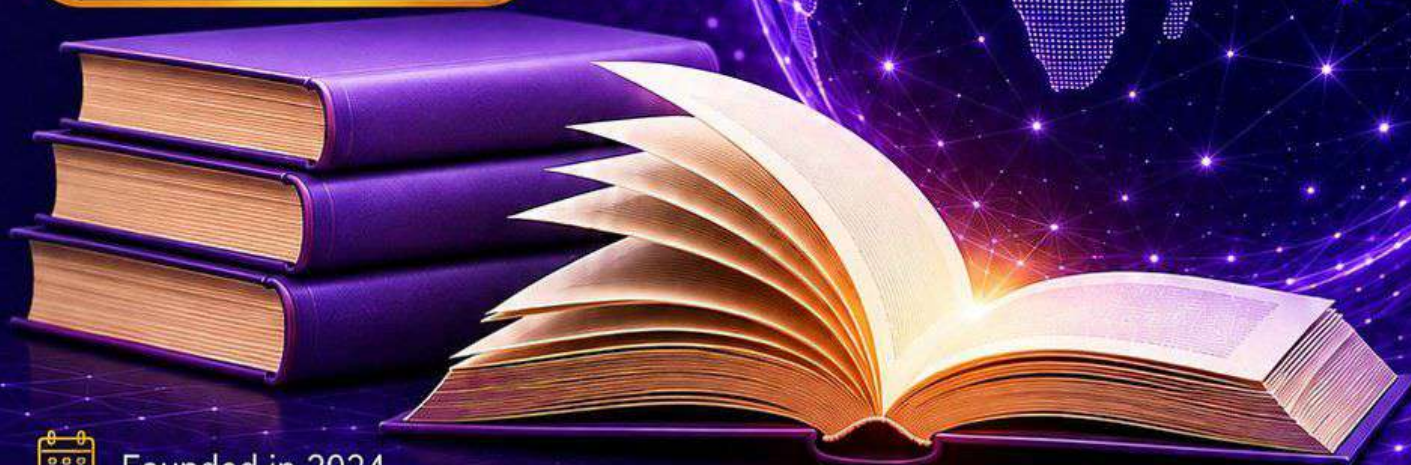
IJTIMOYIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 8

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

“HOLOTI PAHLAVON MUHAMMAD”NING FRANSUZCHA TARJIMASIDA DINIY-TASAVVUFIIY LEKSIKA: SEMANTIK TRANSFORMATSIYA VA EKSPLIKATSIYA

Botirova Soliyaxon Ro'zivojeva

O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi Toshkent “Temurbeklar maktabi” harbiy-akademik litseyi, bosh o'qituvchi.

e-mail: soliyaxonbotirova96@gmail.com

Annotatsiya.

Maqolada Alisher Navoiyning “Holoti Pahlavon Muhammad” asari va Mark Tutanning fransuzcha tarjimasi qiyosiy tahlil qilinadi. *Fano*, *baqo*, *hol*, *dard*, *nafs* va *faqr* birliklarining transliteratsiya, eksplikatsiya hamda paratekst vositasida berilish xususiyatlari aniqlanib, tarjimaning semantik yutuqlari va cheklovlari baholanadi.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, “Holoti Pahlavon Muhammad”, fransuzcha tarjima, diniy-tasavvufiy leksika, semantik transformatsiya, eksplikatsiya, paratekst.

РЕЛИГИОЗНО-СУФИЙСКАЯ ЛЕКСИКА ВО ФРАНЦУЗСКОМ ПЕРЕВОДЕ «ХОЛОТИ ПАХЛАВОН МУХАММАД»: СЕМАНТИЧЕСКАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ И ЭКСПЛИКАЦИЯ

Ботирова Солияхон Рузиевна

Ташкентский военно-академический лицей «Темурбеклар мактаби» Национальной гвардии Республики Узбекистан, главный преподаватель.

Аннотация.

В статье проводится сравнительный анализ произведения Алишера Навои «Холоти Пахлавон Мухаммад» и его французского перевода, выполненного Марком Тутаном. Рассматриваются особенности передачи единиц *фано*, *бако*, *хол*, *дард*, *нафс* и *факр* посредством транслитерации, экспликации и паратекста, а также оцениваются семантические достижения и ограничения перевода.

Ключевые слова: Алишер Навои, «Холоти Пахлавон Мухаммад», французский перевод, религиозно-суфийская лексика, семантическая трансформация, экспликация, паратекст.

RELIGIOUS AND SUFI LEXICON IN THE FRENCH TRANSLATION OF HOLOTI PAHLAVON MUHAMMAD: SEMANTIC TRANSFORMATION AND EXPLICITATION

Botirova Soliyaxon Ro'zivojeva

Tashkent “Temurbeklar Maktabi” Military-Academic Lyceum of the National Guard of the Republic of Uzbekistan, Chief Lecturer.

Abstract.

The article presents a comparative analysis of Alisher Navoi's *Holoti Pahlavon Muhammad* and its French translation by Marc Toutant. It examines how the terms *fano*, *baqo*, *hol*, *dard*, *nafs*, and *faqr* are rendered through transliteration, explicitation, and paratextual means, and evaluates the semantic achievements and limitations of the translation.

Keywords: Alisher Navoi, *Holoti Pahlavon Muhammad*, French translation, religious and Sufi lexicon, semantic transformation, explicitation, paratext.

Kirish. Alisher Navoiyning 1493-yilda yozilgan «Holoti Pahlavon Muhammad» asari fransuz tilida 2021-yilda Mark Tutan (Marc Toutant) tarjimasi va tadqiqi bilan e'lon qilindi. Tarjimon asar nomidagi holot birliklarini *Les États spirituels* tarzida ochib, matnni oddiy tarjimayi hol emas, ruhiy holatlar tasviriga qurilgan xotira-hagiografiya sifatida taqdim etadi. Navoiy Pahlavon Muhammadning kurashchi, musiqashunos va shoir sifatidagi fazilatlarini tasavvufiy axloq bilan bir butun holda beradi; shu bois fransuzcha talqinda alohida so'zning lug'aviy muqobilidan ko'ra uning asardagi vazifasi muhimlashadi (Toutant, 2021, 29–35-betlar).

Tarjimashunoslikda ma'no birlikning lug'atdagi izohi bilan cheklanmaydi. M. Lederer so'zlararo moslik va matn bo'lagidagi ma'no muqobilligini farqlab, tarjimon avval kontekstni anglab, keyin uni qabul qiluvchi til vositalari bilan qayta ifodalashini ta'kidlaydi (Lederer, 2016, 5–30-betlar). Q. Musayev ham badiiy tarjima qiymatini kontekst, uslub va muallif maqsadining uyg'un saqlanishi bilan bog'laydi (Musayev, 2005, 53–69-betlar). Diniy-tasavvufiy leksikada bu talab yanada seziladi: fano yoki faqrning sodd fransuzcha nomi predmetni bildirishi mumkin, biroq tariqatdagi maqom va ruhiy tajribani to'liq yetkazmasligi ehtimoli bor. G'. Salomovning badiiy tarjimada milliy va uslubiy belgilarni qayta yaratish haqidagi qarashlari ham asl termin bilan kontekst vazifasini birga hisobga olishni talab qiladi (Salomov, 1983).

Tadqiqot materiali sifatida asarning o'zbekcha elektron nusxasi va M. Tutanning 2021-yilgi fransuzcha nashri olindi. Qiyos birligi aslyatdagi leksema, uning jumla yoki nazmiy parcha ichidagi vazifasi, fransuzcha muqobil va unga birlashtirilgan izohdan tuzildi. Semantik-kontekstual, qiyosiy va paratekstual tahlil orqali saqlanish, aniqlashtirish,

torayish, zamonaviylashtirish hamda kompensatsiya holatlari ajratildi. Maqolaning maqsadi tarjimon qaysi birlikni saqlagani bilangani emas, shu tanlov fransuz o'quvchisida qanday tasavvufiy ma'no hosil qilishi bilan baholashdir.

ASOSIY QISM

Tarjima strategiyasi sarlavhadanoq ko'rinadi. Holot ko'plik shakli voqea, ahvol va ruhiy kechinma ma'nolarini birlashtira oladi. *Les États spirituels* birikmasidagi *spirituels* sifati asliyatda aynan shu o'rinda alohida aytilmagan, ammo asarning hagiografik yo'nalishini oldindan belgilaydi. Sarlavhadagi ushbu eksplikatsiya o'quvchini kerakli talqin maydoniga olib kiradi. Ayni paytda sarlavhaning tarixiy-xotiraviy ko'lami ruhiy holatlar bilan chegaralanadi. Demak, aniqlik ortgan, lekin asl nomning ko'pma'noliligi qisman toraygan.

Asar boshidagi «tariq fanosida mufarrad va fano tariqida mujarrad» jumlasini fransuzchada yo'lning yo'qolishida chekingan va yo'qolish yo'lida yakkalangan mazmunida qayta tuziladi; *fanā tariqi* esa qavs ichida saqlanadi (Navoiy, s.a., 1-bet; Toutant, 2021, 35-bet). Tarjimon bu yerda ikki qatlamli usulni qo'llaydi: fransuzcha izoh mazmunni ochadi, transliteratsiya esa tushunchaning tasavvufiy nomini yo'qotmaydi. Fano «annihilation» bilan berilganda oddiy yo'q bo'lish ma'nosiga yaqinlashadi, qavsdagi *fanā* esa nafsiy menlikdan kechish va ruhiy yo'l bosqichini eslatib, yuzaga kelgan semantik torayishni qoplaydi.

Dard va hol juftligida eksplikatsiya kuchliroq. Navoiy Pahlavon she'rlarida «dard-u hol chashni» borligini aytadi. Tarjimada dard *souffrance mystique*, hol esa *états spirituels* tarzida berilib, dard va *hāl* shakllari qavsda qaytariladi (Navoiy, s.a., 6-bet; Toutant, 2021, 42-bet). *Mystique* aniqlovchisi dardni jismoniy og'riq yoki oddiy iztirobdan ajratadi. O'quvchi ma'noni tez anglaydi, biroq dardning ishq, sog'inch, ruhiy talab va ijodiy yonish bilan tutash ko'lami bitta izohga sig'maydi. N. Komilov tasavvufiy dardni insonni kamolga undaydigan ichki talab bilan bog'laydi; shu mezonda fransuzcha muqobil to'g'ri yo'nalish beradi, lekin poetik sig'imni to'liq takrorlamaydi (Komilov, 2009). A. Schimmel keltirgan tasavvufiy ta'rifda *hāl* inson o'z ixtiyori bilan ushlab turolmaydigan ilohiy ruhiy holatdir; *état spirituel* muqobili shu muhim belgini umumiy tarzda saqlaydi (Schimmel, 1996, 132-bet).

Fiqhga oid parchada tayanch nusxalar masalasi alohida ko'rinadi. O'zbekcha elektron matnda farz, sunnat, vojib, mustahab va duolar ko'plab faqih hamda zohidlar xotirasida saqlanmagan, Pahlavonda esa «mazbut erdi» deyiladi. Fransuzcha talqinda bu mazmun «doimiy zikr vazifasini bajargan» tarzida berilib, zikr termini qavsda kiritiladi (Navoiy, s.a., 6-bet; Toutant, 2021, 42-bet). Natijada xotirada mahkam saqlash belgisi marosimiy eslash ma'nosiga kengaygan. M. Tutan foydalangan ilmiy-tanqidiy matn bilan elektron nusxa aynan teng emasligi sababli buni qat'iy tarjima xatosi deb bo'lmaydi. Biroq mazkur parallel korpusda diniy ma'noning kuchayishi qayd etilishi va keyingi bosqichda tayanch nashrlar bilan tekshirilishi lozim.

Nafs birligining tarjimasi boshqa turdagi siljishni yuzaga chiqaradi. Pahlavon Muhammad Navoiyni ortiqcha kamtarlikdan qaytarib, «takalluf va kasri nafsni qo'y» deydi. Fransuzcha matnda *kasr-i nafs mortification de ton ego* shaklida ifodalangan (Navoiy, s.a., 9-bet; Toutant, 2021, 47-bet). *Mortification* diniy o'zini tiyish ma'nosini, *ego* esa zamonaviy psixologik «men»ni faollashtiradi. Natijada iboraning vazifasi — o'zini past tutishni bas qilib, xolis hukm aytish talabi — ravshanlashadi. Biroq nafsning Qur'oniyligini va tasavvufiy darajalari psixologik termin ta'sirida soddalashadi. Bu yechimni to'liq yo'qotish emas, diniy tushunchaning zamonaviy o'quvchi kodiga ko'chirilishi deb baholash mumkin.

Nasimiy she'riyati haqidagi suhbatda zohir, majoz, ma'no va haqiqat munosabati tarjimon uchun sinov vazifasini bajaradi. M. Tutan zohirni *versant exotérique*, haqiqatni *Réalité essentielle*, majoz tariqini *voie de la métaphore* tarzida beradi (Navoiy, s.a., 9-bet; Toutant, 2021, 47–48-betlar). *Exotérique* fransuz tasavvufshunosligida tashqi qatlamni aniq bildiradi; *Réalité* so'zining bosh harf bilan yozilishi Haq va mutlaq haqiqatga ishora qiladi. Tarjima shu tariqa asliyatdagi zohir-ma'no qarama-qarshiligini fransuzcha ilmiy leksika bilan ochadi. Yutuq — fikrning ravshanligi; cheklanish — Navoiy nasridagi ixcham parallelizm va tariq so'zining yo'l, usul hamda ruhiy suluk ma'nolari alohida birliklarga ajralishidir.

Ijtimoiy va diniy ma'no birlashgan birliklarda matniy izoh samarali ishlaydi. Takya *hostellerie soufie (takiya)*, ahli turuq *gens des confréries*, fuqaro *pauvres en Dieu* tarzida berilgan (Navoiy, s.a., 7-bet; Toutant, 2021, 43–44-betlar). *Hostellerie soufie* takyaning mehmon qabul qilish, ovqatlantirish va tariqat ahlini jamlash vazifalarini anglatadi. *Pauvres en Dieu* esa fuqaro so'zini moddiy kambag'allikdan ajratib, faqr maqomiga yaqinlashtiradi. Tabarruklar uchun tanlangan *objets bénis* muqobili muqaddas buyum belgisini saqlaydi, ammo tabarrukni baraka olish amaliyoti sifatida to'liq ochmaydi. Shu sababli qavsdagi *tabarruklar* shakli faqat nomni emas, izohga ehtiyojni ham saqlab qoladi.

Nazmiy parchadagi faqr, silsila, irshod va avrod birliklari funksional qayta ifodaning yana bir ko'rinishini beradi. Navoiyning forsiy ruboiysida «dar silsilayi faqr» va «dar doirayi fano ba avrodi tuem» misralari keladi. Tarjimada faqr *filiation spirituelle de la pauvreté* birikmasi bilan ochilib, silsila qavsda saqlanadi; avrod esa «seni uzluksiz zikr qilamiz» mazmunidagi fe'lli qurilmaga aylantiriladi (Navoiy, s.a., 10-bet; Toutant, 2021, 49-bet). *Pauvreté* yolg'iz kelganda moddiy qashshoqlikni anglatishi mumkin edi, *filiation spirituelle* uni tariqat silsilasi bilan bog'laydi. Avrodning fe'lga aylanishi marosimni harakat sifatida ravshanlashtiradi, qavsdagi *āwrād* esa uning istilohiy nomini saqlab qoladi.

Asar oxiridagi «bu fano tangnoyidin baqo gulshani fazosig'a» ko'chma ifodasi fransuzchada *annihilationning* tor dovonidan *surexistencening* keng gulshaniga o'tish tarzida qayta yaratilgan; *fanā* va *baqā* qavsda keltiriladi (Navoiy, s.a., 11-bet; Toutant, 2021, 51-bet). *Surexistence* kundalik fransuzcha so'z emas. Uning terminologik begonaligi baqoni oddiy hayot davomiyligi bilan tenglashtirmaslikka xizmat qiladi. Tarjimon tangnoyi-gulshan, torlik-kenglik qarshiligini saqlagani uchun jumlaning poetik harakati yo'qolmaydi. Fano va baqo juftligi shu o'rinda alohida lug'aviy birliklar sifatida emas, ruhiy o'tishning ikki qutbi sifatida muqobillashgan.

Fransuzcha nashrda paratekst tarjimaning ajralmas qismidir. Izohlarda turkiy va forsiy baytlar farqlanadi, Nasimiy va Jomiy haqida ma'lumot beriladi, tarix moddasi hamda ayrim so'z o'yinlari tushuntiriladi. G. Genett

paratekstni asar bilan o'quvchi uchrashadigan chegara deb ta'riflaydi (Genette, 1997, 1–2-betlar). Mazkur tarjimada shu chegara kompensatsiya maydoniga aylangan: matn ichida uzaytirib bo'lmaydigan tarixiy va diniy ma'no sahifaosti izohida tiklanadi. Biroq izoh terminning ohangi yoki nazmiy ritmni qaytarmaydi. Shuning uchun paratekstual to'ldirishni matniy muqobillikning o'rnini bosuvchi emas, uni qo'llab-quvvatlovchi vosita sifatida baholash to'g'ri bo'ladi.

Tahlil M. Tutan tarjimasida besh asosiy amal qo'llanganini ko'rsatdi: terminni qavsda saqlash; fransuzcha izohli muqobil berish; kontekstga ko'ra aniqlashtirish; zamonaviy tushuncha orqali qayta nomlash; sahifaosti sharhi bilan kompensatsiyalash. Vinay va Darbelne ta'riflagan modulatsiya hamda eksplikatsiya nuqtayi nazaridan bu amallar so'z tartibini emas, o'quvchi idrokidagi ma'no yo'nalishini o'zgartiradi (Vinay, Darbelnet, 1995). Eng barqaror natija fransuzcha muqobil, asl termin va qisqa izoh birgalikda kelgan o'rinlarda kuzatiladi. Faqat transliteratsiya tushunishni qiyinlashtiradi, faqat izoh esa Navoiy leksikasining tarixiy-tasavvufiy qiyofasini xiralashtiradi.

XULOSA

«Holoti Pahlavon Muhammad»ning fransuzcha tarjimasi diniy-tasavvufiy leksikani bir xil usulda bermaydi. Fano, hol, majoz va tariqat singari birliklarda tarjima bilan transliteratsiya yonma-yon kelib, terminologik xotira saqlangan. Takya va fuqaro kontekstual eksplikatsiya orqali ochilgan. Dardning *souffrance mystique* bilan berilishi ma'noni diniy yo'nalishda aniqlashtirgan bo'lsa, nafsning *ego* bilan ifodalanishi uni zamonaviy psixologik idrokka yaqinlashtirgan. Tabarruklar muqobilida esa baraka olish amaliyotining bir qismi xiralashgan. Demak, semantik transformatsiya doimo yo'qotish emas: ayrim o'rinlarda u fransuz o'quvchisi uchun zarur aniqlikni yaratadi, ayrim o'rinlarda konsept ko'lamini toraytiradi.

Tarjimaning asosiy yutug'i fano–baqo, zohir–haqiqat va dard–hol munosabatlarini matn, qavs va izohning birgalikdagi tizimi orqali ko'rsatganidadir. Paratekst turkiy-forsiy nazm, tasavvufiy shaxslar va marosimiy birliklarni tushunishga yordam beradi, lekin u asliyatning poetik ixchamligini to'liq qoplay olmaydi. Shu bois Navoiy tarjimalarini baholashda alohida ekvivalent bilan cheklanmay, uch sath — tarjima matni, saqlangan termin va paratekstual sharh — birgalikda tekshirilishi lozim. Mazkur mezon dissertatsiya korpusidagi boshqa nazmiy va nasriy tarjimalarni yagona asosda qiyoslash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Alisher Navoiy. *Holoti Pahlavon Muhammad*. – Ziyouz elektron kutubxonasi nusxasi. – 12 b. ([Ziyo](https://n.ziyouz.com/library/category/40-alisher-navoiy-asarlari?download=1721:alisher-navoiy-holoti-pahlavon-muhammad))
URL: <https://n.ziyouz.com/library/category/40-alisher-navoiy-asarlari?download=1721:alisher-navoiy-holoti-pahlavon-muhammad>
2. Genette G. *Paratexts: Thresholds of Interpretation* / translated by J. E. Lewin. – Cambridge: Cambridge University Press, 1997. – 427 p. ([OBNB](https://www.cambridge.org/core/books/paratexts/))
URL: <https://www.cambridge.org/core/books/paratexts/>
3. Komilov N. *Tasavvuf*. – Toshkent: Movarounnahr–O'zbekiston, 2009. – 448 b. ([Китобхон](https://kitobxon.com/oz/kitob/tasavvuf))
URL: <https://kitobxon.com/oz/kitob/tasavvuf>
4. Lederer M. *Interpréter pour traduire – La Théorie Interprétative de la Traduction (TIT) // Équivalences*. – 2016. – Vol. 43, No. 1–2. – P. 5–30. – DOI: 10.3406/equiv.2016.1479. ([Persee](https://doi.org/10.3406/equiv.2016.1479))
URL: <https://doi.org/10.3406/equiv.2016.1479>
5. Musayev Q. *Tarjima nazariyasi asoslari: darslik*. – Toshkent: Fan, 2005. – 352 b. ([Турон Университети](https://arm.turonuniversity.uz/uz/site/view?id=5428))
URL: <https://arm.turonuniversity.uz/uz/site/view?id=5428>
6. Salomov G'. *Tarjima nazariyasi asoslari*. – Toshkent: O'qituvchi, 1983. – 341 b. ([ARM SamDCHTI](https://pdfbox.uz/books/uzbek/12579-g-salomov-tarjima-nazariyasi-asoslari))
URL: <https://pdfbox.uz/books/uzbek/12579-g-salomov-tarjima-nazariyasi-asoslari>
7. Schimmel A. *Le Soufisme ou les dimensions mystiques de l'Islam* / traduit de l'anglais et de l'allemand par A. Van Hoa. – Paris: Les Éditions du Cerf, 1996. – 632 p. ([BM Reims](https://librairie.imarabe.org/9782204053051-le-soufisme-ou-les-dimensions-mystiques-de-lislam))
URL: <https://librairie.imarabe.org/9782204053051-le-soufisme-ou-les-dimensions-mystiques-de-lislam>
8. Toutant M. *Les États spirituels de Muḥammad le Champion (Ḥālāt-i Pahlawān Muḥammad) de Mīr 'Alī Shīr Nawā'ī // Journal of Sufi Studies*. – 2021. – Vol. 10, No. 1–2. – P. 29–52. – DOI: 10.1163/22105956-bja10014. ([ResearchGate](https://doi.org/10.1163/22105956-bja10014))
URL: <https://doi.org/10.1163/22105956-bja10014>
9. Vinay J.-P., Darbelnet J. *Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation* / translated and edited by J. C. Sager, M.-J. Hamel. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1995. – XX, 358 p. – DOI: 10.1075/btl.11. ([Benjamins](https://doi.org/10.1075/btl.11))
URL: <https://doi.org/10.1075/btl.11>